

אנשים רבים חושבים כי משימה קלה יחסית היא לכתוב יצירה המיוסדת על שירי עם; מכל מקום, כי זהו הישג נחות לעומת יצירה על נושאים "מקוריים", כיוון שהמלחין, כך הם חושבים, פטור מחלק מהעבודה: המצאת הנושאים.

דרך מחשבה זו מוטעת לחלוטין. לטפל בשירי עם, זו אחת המשימות הקשות ביותר, השווה בקשייה לכתוב יצירה מקורית גדולה, אם לא למעלה מזה. אם נזכור כי שאילת מנגינה, פירושה התחייבות להשתעבד אל עצמיותה הייחודית, נבין חלק אחד מן הקושי. חלק אחר, מקורו באופי המיוחד של שיר-עם. עלינו לחדור אל תוכו, לחוש אותו ולהוציאו לאור עולם בקווים ברורים ובמסגרת המתאימה. הקומפוזיציה על שיר-עם חייבת להיעשות ב"שעת רצון", או – כפי שמקובל לומר – היא חייבת להיות יצירה של אשורה, ככל יצירה אחרת.

רבים חושבים כי ביסוס מוזיקה מודרנית על מוזיקה עממית הוא דבר מזיק ואינו מתאים לזמננו. לפני שנתווכח עם דרך מחשבה זו, הבה נבחן כיצד ידורו בכפיפה אחת מוזיקה המבוססת על שירי עם עם התנועה המודרנית של אטונליות או המוזיקה הדודקפונית. הבה נאמר בכנות: זה בלתי-אפשרי. מדוע לא? משום ששירי עם הם תמיד טונליים. מוזיקה עממית אטונלית היא דבר שאין להעלותו על הדעת כלל. הווה אומר – מוזיקה של שנים-עשר טונים אינה יכולה להיות מבוססת על מוזיקה עממית.

העובדה כי חלק ממלחיני המאה העשרים שבו אל המוזיקה העממית העתיקה לצורך אשורה, פעלה כמכשול בדרך התפתחותה של המוזיקה הדודקפונית.

רחוק אני מלהחזיק בדעה כי חיבור מוזיקה עממית הוא הדרך היחידה לגאולה עבור המלחין של ימינו, אך הייתי מבקש כי למתנגדינו תהיה מחשבה חופשית ונדיבה באותה מידה על חשיבות המוזיקה העממית.

לא מזמן דרש ברבים אחד מהמוזיקאים המפורסמים שלנו את הדברים הבאים: "המניע הכמוס של התנועה לאיסוף שירי-עם, אשר פשטה בעולם כולו, הוא אהבת הנוחיות. יש כאן שאיפה לחדש נעורים במעין זה של רענונות; רצון לתת חיים חדשים לשכר העקר. מגמה זו מנסה להסתיר חוסר כשרון פנימי ולהתחמק מן המאבק בתחבולות נוחות וממיתות את הנפש."

דעה מצערת זו מיוסדת על הנחות מוטעות. לאנשים אלה יש דעה מוזרה על מלאכת ההלחנה. הם סבורים ודאי כי המלחין המתמסר לאיסוף שירי עם יושב אל שולחן הכתיבה שלו במגמה לחבר סימפוניה; הוא מענה ומייסר את מוחו, אך אינו יכול להעלות בדעתו מנגינה מתאימה; הוא לוקח את אוסף שירי העם שלו, בוחר לו מנגינה או שתיים, וההלחנה של הסימפוניה שלו נעשית מיד ללא כל קושי נוסף.

ובכן, אין זה כה פשוט. טעות גורלית היא לייחס חשיבות כה רבה לנושא של היצירה. אנו יודעים כי שקספיר שאל את סיפורי מחזותיו ממקורות שונים ורבים. האם פירוש הדבר כי מוחו היה ריק, וכי היה עליו לשאול עלילות משכניו? האם חיפה על חוסר כישרון? מקרהו של מולייר גרוע עוד יותר. הוא לא רק שאל את הסיפורים למחזותיו, אלא אף חלק מהמבנה שלהם, ולעתים שאב ממקורותיו ביטויים שלמים ושורות ללא שינוי.

אנו יודעים כי הנדל הבלעי ושכלל יצירה של סטרדלה באחת האורטוריות שלו. ההבלעה שלו היא מלאכת אמנות כה טובה, כה עולה ביופיה על המקור, עד כי אנו שוכחים הכול אודות סטרדלה. האם יש טעם לדבר כאן על גניבה ספרותית, על עקרות מחשבה או על חוסר כישרון?

במוזיקה מקביל החומר התמטי לעלילת הדרמה. ובמוזיקה, כמו בפיוט ובציור, אין זה חשוב כל כך באילו נושאים נשתמש. הצורה שבה אנו מעצבים זאת, היא הנותנת טעם וריח ליצירה. צורה זו מגלה את הידע, את הכוח היוצר ואת אישיותו ועצמיותו של האמן.

יצירתו של באך היא סיכום של המוזיקה במאה שנים ויותר שלפניו. החומר המוזיקלי שלו הוא נושאים ומוטיבים שהשתמשו בהם כבר קודמיו. אנו יכולים לגלות במוזיקה של באך מוטיבים ומשפטים שהשתמשו בהם כבר פרסקובלדי ורבים אחרים מבין הקודמים לבאך. האם זו גניבה? בשום פנים ואופן לא. לאמן אין זו רק זכות שיהיו שרשיו שתולים באמנות של תקופות קודמות. זהו גם צורך.

אם כן, במקרה שלנו, מוזיקה של איכרים היא המחזיקה בשרשינו. ההשקפה המייחסת את כל החשיבות להמצאת הנושא מקורה במאה ה-19. זו תפיסה רומנטית, המעריכה את המקוריות מעל לכול.

מכל הנאמר לעיל חייב להיות ברור כי אין זה סימן ל"עקרות" או ל"חוסר כישרון" אם מלחין מבסס את המוזיקה שלו על מוזיקה עממית, במקום שיראה בברהמס ובשומן את מופתיו.

קיימת השקפה אחרת במוזיקה המודרנית, שהיא ההיפך הגמור מן הקודמת. יש אנשים המאמינים כי כדי להביא לפריחה מלאה את המוזיקה של אומה מסוימת, אין צורך אלא להשקיע את עצמו במוזיקה העממית ולטעת את נושאה בצורות המוזיקליות המקובלות.

דעה זו מבוססת על אותה השקפה מוטעית כמו הדעה שדובר בה לעיל. היא מדגישה את החשיבות היחידה של הנושאים ושוכחת את אמנות הבנייה, אשר היא לבדה יכולה לעשות דבר של ערך מנושאים אלה. תהליך העיצוב הוא אותו חלק בעבודת המלחין המוכיח את כשרונו היוצר.

וכך נוכל לומר: מוזיקה עממית תהיה מקור אשראה למוזיקה של ארץ רק אם שאילת המוטיבים שלה היא מלאכה של כשרון יוצר גדול. בידיהם של מלחינים חסרי כשרון לא יהיה כל ערך לא למוזיקה עממית ולא לכל חומר מוזיקלי אחר. אם אין למלחין כשרון, אין כל טעם שיבסס את המוזיקה שלו על שירי עם או על כל מוזיקה אחרת. התוצאה בכל מקרה תהיה מאומה.

למוזיקה העממית תהיה השפעה מהפכנית עצומה על המוזיקה בארצות עם מסורת מוזיקלית מעטה או אפסית. רוב הארצות של דרום אירופה ומזרחה, גם הונגריה, נמצאות במצב זה.

כדי לסיים את רעיונותיי, יותן לי לצטט מה שאמר פעם קודאי בהקשר זה על החשיבות של המוזיקה העממית:

כה מעט נשתמר מהמוזיקה ההונגרית הקדומה בכתובים, שתולדות המוזיקה ההונגרית אינן יכולות להיכתב בלי ידיעה מעמיקה של המוזיקה העממית. ידוע כי השפה העממית דומה בהרבה לשפה העתיקה של העם. באותה דרך מוזיקה עממית חייבת לבוא במקום שרידי המוזיקה העתיקה שלנו. וכך, מנקודת ראות מוזיקלית, היא אומרת לנו הרבה יותר מאשר לאותם עמים אשר פיתחו את סגנונם המוזיקלי לפני מאות שנים. אצל עמים אלה המוזיקה העממית נטמעה במוזיקה האמנותית ומוזיקאי גרמני יוכל למצוא אצל באך ובטהובן את מה שאנו חייבים לחפש בכפרינו: את ההמשכיות של מסורת לאומית מוזיקלית.